

Material informativ pentru combaterea discursului urii

Persoane cu
dizabilități
neuro-cognitive

Proiect derulat de

CENTRUL DE RESURSE
JURIDICE

„Limba și cultura sunt indivizibile, limba noastră reprezintă cultura noastră și modul în care o folosim reflectă cultura noastră.”

“Language and culture are indivisible, our language is our culture and how we use it reflects on our culture.”

Bronislaw Malinowski, antropolog

Limbasj și terminologie

Știi că...

- până la începutul secolului al XX-lea, o persoană care făcea **crize de epilepsie** era considerată, în accepțiunea majorității, ca fiind **posedată** de duhuri rele?
- până în secolul al XIX-lea, o persoană cu probleme de sănătate mentală era catalogată drept lunatic, deoarece Luna era considerată a fi responsabilă pentru comportamentul specific?
- depresia era denumită **melancolie** în secolul al XIX-lea? Era atribuită cu precădere femeilor, iar în majoritatea cazurilor, persoanele cu **depresie** erau închise pe perioade foarte lungi sau chiar pe viață în centre speciale, în afara societății?
- ceea ce astăzi numim o persoană cu **sindrom Down** era denumit **mongoloid**, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a asemănărilor trasăturilor faciale pe care le are cu persoanele originare din Asia de Est?

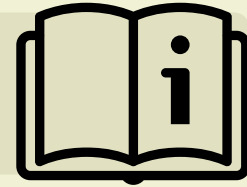
- termenul **retardat** a fost folosit pentru prima dată în 1895? Deși astăzi este considerat a fi un termen jignitor, la început, nu a fost așa. Originea sa este în limba latină, *retardo/retardare*, care înseamnă a încetini, a întârzia și a fost ales pentru a înlocui termenii folosiți până atunci pentru a descrie o persoană cu dizabilitate intelectuală (*debil* și *idiot*)[1].
- prima menționare a cuvântului **handicap** este întâlnită în Anglia anul 1751 și era, de fapt, un termen sportiv: un avantaj sau un dezavantaj ce este oferit sau impus unui concurent pentru a egaliza șansele la victorie ale participanților? Abia din 1915 avem prima înregistrare a folosirii sale în raport cu o persoană cu dizabilități, referitor la persoanele cu dizabilități fizice[2].

Inițial, niciunul dintre termenii de mai sus nu a avut conotații negative. În timp, prin asociere, s-au transformat în cuvinte jignitoare, folosite la scară largă, iar dicționarele de limbă engleză menționează (și) sensul peiorativ, ofensator.

De multe ori folosim cuvintele acestea fără a ne da seama, în glumă sau pentru a descrie o persoană sau un comportament. Acestea se numesc **automatisme de limbaj**.

Ele trebuie conștientizate și corectate.

Ghid de exprimare

Ești retardat/ handicapat.

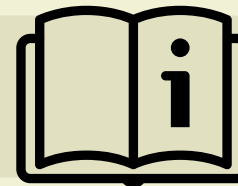
Expresia este folosită de multe ori ca urmare a automatismelor de limbaj, mai ales în context relaxat sau ca glumă.

Atenție! Folosirea expresiei perpetuează ideea că o persoană cu dizabilități este mai prejos decât cei nedizabilitați cu o dizabilitate. De aceea, **referirea la cineva ca fiind retardat sau handicapat este nepermisă.** Chiar și între prieteni, termenii nu trebuie folosiți în mod peiorativ. Se poate ca expresia să fie dureroasă pentru cineva din anturajul nostru, despre care să nu știm că are o dizabilitate, sau pentru un apropiat cu o dizabilitate, despre care să nu fi vorbit public.

Pot folosi expresia, în glumă, dacă eu însumi/ înșami am o dizabilitate sau o rudă cu dizabilități?

Nu. Deși unele persoane o folosesc ca autoironie, fraza poate fi jignitoare sau dureroasă pentru alte persoane cu dizabilități sau apropiații lor.

Ghid de exprimare

Autist

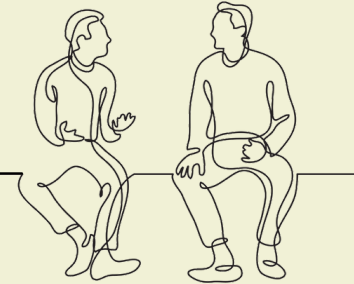
În ceea ce privește referirea la o persoană diagnosticată cu autism, opiniile variază: unele persoane diagnosticate cu autism preferă termenul *autist/persoană autistă* în timp ce alții obiectează cu privire la folosirea termenului ca adjectiv, preferând expresia *persoană cu autism*.

Întrebați întotdeauna persoana cum preferă să se facă referire la ea.

Atenție! Referirea la cineva ca având autism/ tulburare de spectru autist se va face doar dacă informația este relevantă și doar dacă știm că persoana a fost diagnosticată cu autism, în mod formal. **Folosirea termenului în sens peiorativ este nepermisă.** Iată câteva exemple de evitat:

Aceasta este o poveste autistă (cu sensul O poveste din care nu se înțelege nimic). Pot să vă spun că nu putem să ne facem că suntem autiști și că nu se discută despre o criză economică.

Om cu dizabilități vs om „normal”

Conform Ghidului „Cum scriem despre dizabilitate”[3], „anormalitate” este un termen folosit pentru a descrie ceva ce deviază de la normal.

Termenul poate fi adecvat atunci când se folosește în context medical, cum ar fi „curbură anormală a coloanei” sau „un rezultat anormal al testării”. Atunci când este folosit pentru a descrie o persoană, „anormal” este văzut în mod curent ca fiind un **termen peiorativ**.

Expresia *comportament anormal* reflectă standardele socio-culturale și este deschisă interpretărilor.

Exemplu: „*Ce putem face atunci când avem în grupă elevi cu dizabilități și elevi normali?*”

În contexte similare frazei de mai sus, expresia *elev cu dizabilități* este sinonimă cu *elev anormal*, prin antiteză cu *elev normal*.

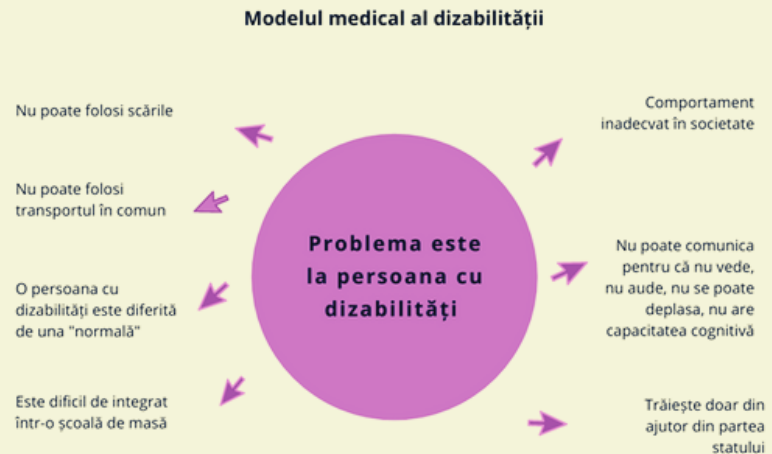
Atenție! Evitați folosirea expresiei *persoană normală*, atât de sine stătătoare, cât și prin antiteză cu *persoană cu dizabilități*.

Suferă de autism, sindrom Down, o anumită dizabilitate.

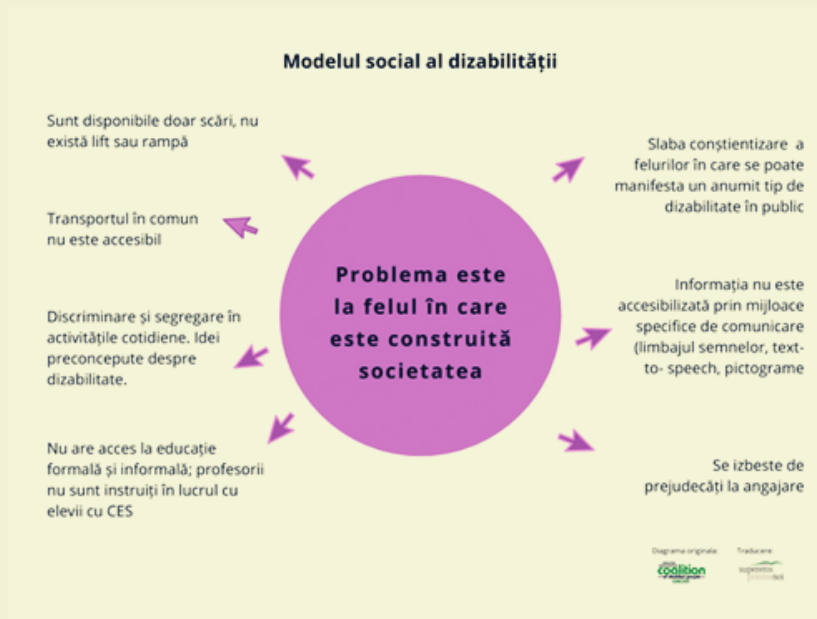
Expresia poartă cu sine presupunerea că o persoană cu o dizabilitate se chinuie sau are o calitate a vieții redusă. **Nu toate persoanele cu dizabilități suferă ca urmare a deficiențelor sau particularităților medicale pe care le au.**

De-a lungul vremii, dizabilitatea a fost văzută doar prin prisma incapacității persoanei de a face lucrurile în același fel sau în același ritm precum majoritatea celor din jurul său. Acesta este modelul medical al dizabilității, reflectat la scară largă până la începutul secolului al XXI-lea.

Suferă de autism, sindrom Down, o anumită dizabilitate.

În ultimii 20 de ani, comunitățile persoanelor cu dizabilități insistă pe abordarea **modelului social al dizabilității**, ca abordare centrată pe persoană și nu pe diagnostic.

Handicap sau dizabilitate?

Handicapul este definit ca deficiență senzorială, motorie, mintală sau orice altă infirmitate a unei persoane. Termenul pune accent pe condiția medicală și pe limitări. În timp, el a fost asociat, în mentalul colectiv, cu ceea ce nu poate face o persoană.

De aceea, în ultimii ani, comunitățile persoanelor cu dizabilități insistă pe folosirea termenului **dizabilitate** în locul cuvântului handicap. Modificări în acest sens s-au făcut și în majoritatea actelor legislative internaționale sau naționale ale diferitelor state.

Deconstruire de mituri

Mit: Autiștii nu aud, de aceea nu răspund.

Exemplu: Cred că acești oameni sunt autiști; și nu văd, și nu aud ceea ce este vizibil pentru toți cei de bună-credință.

Fapt: Autismul nu afectează capacitatea unei persoane de a auzi. O persoană cu tulburare de spectru autist poate răspunde mai greu sau deloc, în anumite contexte, ca urmare a modului personal de procesare senzorială și cognitivă.

Mit: O persoană cu autism nu are cunoștințe generale, nu poate învăța lucruri.

Exemplu: *Autismul politic a devenit paradigmă pe scena politică. Un sfert din clasa politică românească afișează habarnism, incompetență și lipsă de profesionalism.*

Fapt: Spectrul autismului este foarte larg și poate asocia o afectare cognitivă slabă, moderată ori severă. Totuși, folosindu-se abordări terapeutice și metode adecvate de predare, o persoană cu autism poate învăța diferențiat, la fel ca fiecare dintre noi, excelând sau nu în domenii diverse.

Mit: Oamenii cu dizabilități nu au o personalitate a lor, nu au preferințe, plăceri.

Fapt: În funcție de tipul de dizabilitate, asupra acestei categorii de oameni au fost proiectate diferite imagini ale neputinței. *Celălalt*, cel *altfel* poartă cu sine nu doar diferențele reale, date de diagnostic, cât și imaginarul nostru. Paradoxal, în încercarea de a ne ușura traiul în comun, alături de persoane cu dizabilități, simplificăm, egalizăm, minimizăm acolo unde ne sunt cerute doze mai mari de empatie, eforturi în plus de a găsi căi de comunicare eficiente sau cantități infinite de răbdare în fața unui comportament pe care nu îl înțelegem.

În cazul persoanelor cu afectare neuro-cognitivă, cea mai des întâlnită preconcepție este aceea că nu au sentimente, nu au preferințe, nu au o viață interioară complexă. Că tot ceea ce ține de emoțiile lor este simplu, superficial sau (aproape) inexistent. În realitate însă, unele dintre diagnostice asociază afectări ale limbajului, dificultăți în exprimarea propriilor sentimente sau în a decoda limbajul nonverbal al interlocutorului. Ceea ce este, în fapt, o dificultate de exprimare, este catalogat, în mod eronat, drept o lipsă a personalității sau a sentimentelor.

Apraxie

Apraxia este o condiție neurologică ce se manifestă printr-un slab control al creierului asupra corpului. Este cel mai adesea întâlnită la persoanele cu autism. Se manifestă prin incapacitatea persoanei de a rosti cuvintele pe care le gândește sau de a face mișcărilor corporale pe care și le dorește[4].

Neurodiversitate

Neurodiversitatea este conceputul conform căruia oamenii experimentează și interacționează cu lumea din jurul lor în moduri diferite; nu există un mod „corect” de a gândi lumea, de a învăța și de a ne comporta, iar diferențele nu sunt privite ca deficiențe.

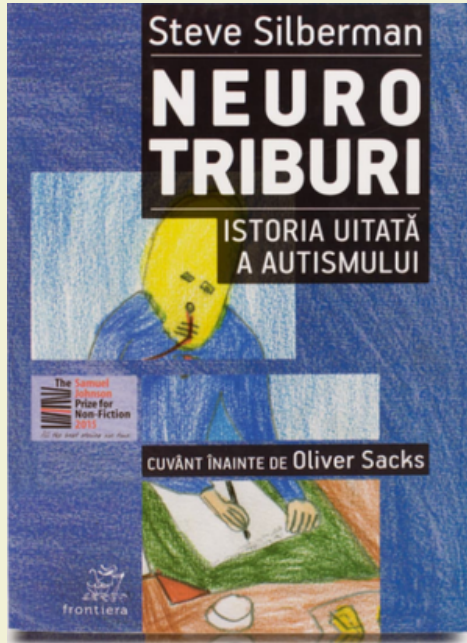
Cuvântul pune accentul pe incluziune socială și acceptarea faptului că tulburarea de spectru autist, precum și alte afecțiuni neurologice sau de dezvoltare, precum ADHD sau dizabilitățile de învățare sunt condiții neurologice (un mod unic și particular de a fi), nu boli ce se pot vindeca.

Mișcarea pentru neurodiversitate a apărut în anii 1990, cu scopul de a crește acceptarea și incluziunea tuturor oamenilor, îmbrățișând în același timp diferențele neurologice[5].

Citește cartea Neurotriburi[6], de Steve Silberman

Află mai multe!

Sursă imagine: captură ecran, editurafrontiera.ro

Din fericire, odată cu mișcările pentru drepturile persoanelor cu dizabilități începute în a doua jumătate a secolului al XX-lea, vocea interioară a acestora s-a făcut din ce în ce mai auzită.

Atunci când modelul social al dizabilității este aplicat și adaptările necesare implementate, lumea se îmbogățește cu noi și noi voci interioare scoase la lumină, vocile persoanelor cu dizabilități.

Află mai multe despre artiștii cu dizabilități

Literatură: Lateef McLeod, <https://abilitymagazine.com/lateef-mcleod/>

Film: Tedy Necula, producător de film, <https://tedynecula.com/>
Fion Nathan, producător de film și muzician, <https://www.fionnathan.com/>

Fotografie: David Stescu, <https://david.stescu.ro/>

Dans: Aby Watson, www.abywatson.co.uk

Teatru & Performance: *If These Spasms Could Speak*. Performance solo bazat pe o colecție de întâmplări amuzante, triste sau surprinzătoare despre dizabilitate, <https://adiarts.ie/artists/showcasing/if-these-spasms-could-speak/>

We Are Not Monsters. Performance despre marginalizarea și excluderea persoanelor cu dizabilități din societate, www.disabilityartsinternational.org/resources/commission-we-are-not-monsters

Mit: Oamenii ~~cu dizabilități neuro cognitive~~ sunt foarte prietenoși.

Fapt: Da, este adevărat. Mulți oameni sunt prietenoși atunci când sunt într-o dispoziție bună, când au dormit bine, când sunt în vacanță, când au primit o surpriză plăcută, când e soare afară sau, dimpotrivă, când plouă liniștit, când le-a ieșit ceva pentru care au muncit mult, când cineva le-a zâmbit mai devreme, când sunt îndrăgostiți, când au făcut dragoste, când...

Apropo:

Mit:

Oamenii cu dizabilități neuro-cognitive nu se pot îndrăgosti și nu pot avea relații sexuale.

Fapt:

Acesta este, probabil, cel mai bine conservat mit al civilizației. Istoria însă ne-a demonstrat că fiecare om se poate îndrăgosti, ba chiar o și face, mai cu seamă înainte de examene, după niște algoritmi ai naturii umane încă nedepistați de oamenii de știință, dar care au ca unic scop să sustragă tânărul silitor de la învățat și să aducă părinții și profesorii la disperare.

Află mai multe:

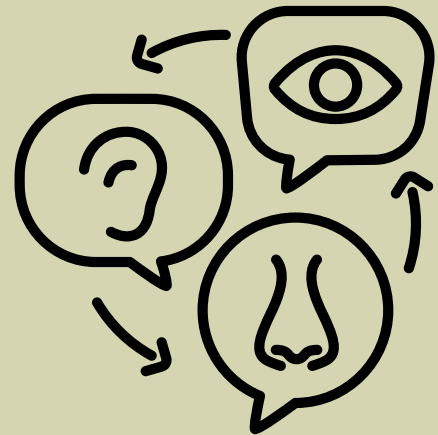

Mit: Oamenii cu dizabilități intelectuale nu pot pricepe arta.

Fapt: Poți citi ceea ce scrie aici? *Hvem som helst kan forstå noe av kunsten hvis den blir forklart ved hjelp av riktig metode.*

Daca ai fi știut limba norvegiană, ai fi înțeles că scrie *Oricine poate înțelege câte ceva din artă dacă i se explică folosindu-se metoda adecvată.*

Arta poate deveni accesibilă și persoanelor cu dizabilități, atâta vreme cât folosim canalul potrivit de comunicare. Fiecare dintre noi avem un mod preferat de învățare și experimentare a mediului înconjurător: prin cuvinte, sunete, atingere, miros etc. Atunci când i se pun la dispoziție metodele adecvate de a experimenta, ținând cont de abilitățile sale și de principiul neurodiversității, arta poate deveni accesibilă oricui, indiferent de diagnostic.

Note de subsol:

[1] Articol History of Stigmatizing Names for Intellectual Disabilities Continued, www.mentalhelp.net/intellectual-disabilities/history-of-stigmatizing-names-for-intellectual-disabilities-continued/?

__cf_chl_f_tk=s8mF.6FUZ32VJWqmV6VwFRmTwVRfH_VIJfuyg1lhYvQ-1642451832-0-gaNycGzNCOU

[2] www.merriam-webster.com/dictionary/handicap

[3] Cum scriem despre dizabilitate? Ghid pentru jurnaliști, <https://supereroiprintrenoi.ro/ghid/>

[4] Video Living with Speech Apraxia, Special Books by Special Kids, www.youtube.com/watch?v=HvZeQ4qiY08

[5] Articol What is neurodiversity?, de Nicole Baumer, MD, MeD și Julia Frueh, MD, www.health.harvard.edu/blog/what-is-neurodiversity-202111232645

[6] <https://editurafrontiera.ro/produs/steve-silberman-neurotriburi-istoria-uitata-a-autismului/>

Resurse suplimentare

Lucruri mișto de văzut:

- **Special Books by Special Kids**, cele mai frumoase interviuri video cu persoane cu dizabilități și neurodiverse, www.youtube.com/c/SpecialBooksbySpecialKids/featured
- ***Mâini cumiști. Copilul meu autist.*** Autor Ana Dragu
- ***Curs online, The Social Context of Mental Health and Illness***, University of Toronto, prin Coursera, www.coursera.org/learn/mental-health#about
- **Intelligent lives**, documentar despre viețile persoanelor cu dizabilități intelectuale și preconcepțiile legate de ele, <https://youtu.be/jjyENb2qbu0>
- **Mituri despre sindromul Down, demontate de persoanele cu sindrom Down**, <https://youtu.be/AAPmGW-GDHA>
- **Hai si tu în club! Persoanele cu dizabilități intelectuale iubesc să iasă în club!**, https://youtu.be/rJH9u8Ok_JA
- ***Crip Camp***(pe platforma Netflix), documentar despre începuturile drepturilor persoanelor cu dizabilități în anii '60 și influența lor asupra drepturilor la nivel internațional astăzi.

Autoare text: **Ruxandra Mateescu**, <https://supereroiprintrenoi.ro/author/ruxandra/>
O mamă. O mamă de copil cu dizabilități. Specialist în accesibilizare culturală și incluziune socială. Îndrăgosită pe viață de oamenii cu nevoi speciale. Oficial, "Disability & Cultural Rights Defender".

Autor ilustrație copertă: **Bianca Jelezniac**, @palette_box

Despre proiectul **Nediscriminarea, dincolo de cuvinte**:
<https://www.crj.ro/antidiscriminare/nediscriminarea-dincolo-de-cuvinte/>

Material realizat cu sprijinul financiar Active Citizens Fund România, program finanțat de Islanda, Liechtenstein și Norvegia prin Granturile SEE 2014-2021. Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Granturilor SEE și Norvegiene 2014-2021; pentru mai multe informații accesați www.eeagrants.org.

© **Centrul de Resurse Juridice, București, 2022** - www.crj.ro